

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет іноземних мов
Кафедра теорії та практики іноземних мов**

Мельник Олеся Віталіївна

**ВЗАЄМОДІЯ КАТЕГОРІЙ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ,
АСПЕКТУАЛЬНОСТІ ТА МОДАЛЬНОСТІ В СЕМАНТИЦІ
МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ (на матеріалі англійської та української мов)**

Спеціальність 035.041 Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська

РЕФЕРАТ

на

випускнуну кваліфікаційнуну роботу
за освітнунною програмою
«Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська»

Умань – 2023

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: канд. філол. наук, доцент Левчук О. А.

РЕЦЕНЗЕНТ: канд. філол. наук, доцент Бечко Я. В.

Захист відбудеться 30.05.2023 р. о 9.00 на засіданні ЕК факультету іноземних мов.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі теорії та практики іноземних мов, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 405.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ.....	11
1.1. Особливості вивчення граматичної категорії темпоральності у сучасних лінгвістичних студіях.....	11
1.2. Вербалізація уявлень про майбутній час та його семантичні різновиди.....	18
1.3. Основні етапи розвитку майбутнього часу.....	23
1.4. Граматична категорія виду: традиційні та сучасні погляди на її вивчення.....	27
1.5. Поняття модальності як багатоаспектної лінгвістичної категорії.....	35
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	41
2.1. Вираження темпоральної семантики в англійській та українській мовах.....	41
2.2. Реалізація граматичної категорії аспектуальності: порівняльний аналіз на матеріалі англійської та української мов.....	55
2.3. Модальна семантика форм майбутнього часу в англійському та україномовному дискурсах	65
2.4. Лексичні, синтаксичні та стилістичні засобів репрезентації майбутнього часу в англійській та українській мовах.....	73
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	91
ДОДАТКИ.....	93

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У лінгвістиці футуральність та засоби її вираження неодноразово ставали об'єктом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У цьому контексті основні розбіжності поглядів мовознавців стосувалися визначення категоріальної приналежності майбутнього (зокрема у зв'язку із взаємообумовленістю футуральної та модальної семантики), а саме кола значень, що передаються категоріальними формами майбутнього, та способів їх класифікації, відносин омонімії, полісемії та синонімії у сфері вираження майбутнього і виділення серед іншого більш чи менш частотних форм і конструкцій.

У межах дослідження семантичні особливості майбутнього часу в англійській та українській мовах розглядаються як окремо, так і в зіставленні. Тема випускної кваліфікаційної роботи сформульована: «Взаємодія категорій темпоральності, аспектуальності та модальності в семантиці майбутнього часу (на матеріалі англійської та української мов)» та охоплює широке коло питань, тим чи іншим чином пов'язаних із семантикою майбутнього часу, що обумовлено різноманіттям характеристик, з якими має справу граматико-семантичний опис.

Функціонування показників майбутнього часу в роботі розглядається з погляду їх місця у граматичних системах відповідних мов та у їхньому відношенні до категорій виду, часу та модальності. Крім того, реалізується типологічна перспектива аналізу, через що це дослідження перебуває у руслі сучасних напрямів мовознавства, що активно розвиваються, а саме: аспектології (зіставної, загальної) та граматичної типології. У роботі здійснюється різнобічний аналіз семантики досліджуваних лінгвістичних одиниць у контексті різних аспектів, що входять до семантичного домену ТАМ(Е), що охоплює комплекс взаємопов'язаних граматичних категорій дієслова – темпоральні, аспектуальні, модальні й евіденційні грами, та активно вивчається нині.

Актуальність дослідження обумовлена також підвищеним інтересом сучасного мовознавства до проблем, пов'язаних із естетичною та пізнавальною функціями мови, вивчення яких дозволяє глибше проникнути у змістовний аспект комунікативного акту у руслі активного становлення комунікативно-когнітивної парадигми у лінгвістиці.

Як в англійській, так і в українській мові для вираження футуральної семантики доступні декілька різних за походженням і морфологічними властивостями засобів, які ми намагатимемося висвітлити у межах цього дослідження. В англійській мові це насамперед аналітичне утворення *will + Infinitive*, конструкція *be going to + Infinitive*, рідше для референції до майбутнього часу використовуються форми теперішнього часу: прості (*The train leaves at 7 pm*) та прогресивні (*We are visiting our friends tomorrow*). Поділ на прості та прогресивні властивий і формам майбутнього часу, семантичні особливості останніх заслуговують на особливу увагу. В українській мові майбутній час виражається за допомогою дієслівних форм простого майбутнього часу (*скажу*), складного (*розповідатиму*), складеного (*буду говорити*). Складний і складений майбутні часи мають однакове значення, їх нерідко вживають упереміш, щоб уникнути одноманітності: *Україно! Доки жити буду, доти відкриватиму тебе.* (В. Симоненко). Крім того, для референції до майбутнього використовуються форми теперішнього часу, наприклад: *Завтра Марія йде до подруги.*

Дослідження ґрунтується на положеннях, відображених у працях Дж. Байбі [64], Е. Даля [69, 70], О. В. Забуранна [20], М. Ю. Лихошерстової [33], Б. Комрі [66, 67], С. Флейшмана [73] та ін.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є дослідити різноманітні аспекти граматичної семантики майбутнього часу в англійській та українській мовах та специфіку їх взаємодії.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Визначити специфіку природи майбутнього часу та його семантичних різновидів (у світлі існуючої дискусії про віднесеність

майбутнього часу до темпоральної або модальної зони);

2. Простежити основні шляхи та етапи розвитку граматикизації майбутнього часу;

3. Проаналізувати засоби референції до майбутнього часу з погляду їхньої здатності виражати значення наміру та передбачення та визначити одиниці, які претендують на статус показників футуруму;

4. Встановити схожі та відмінні риси у функціонуванні показників майбутнього часу в англійській та українській мовах, розкриваючи чинники, що їх зумовлюють;

5. Дослідити темпоральну семантику у досліджуваних мовах, що передбачає встановити, чи використовуються виявлені граматичні засоби референції до майбутнього для вираження найближчих чи віддалених дій (значень часової дистанції);

6. Розкрити аспектуальну семантику, що передбачає аналіз аспектуальних протиставлень у контексті майбутнього (досконалий / недосконалий вид в українській мові, тривалий / нетривалий в англійській);

7. Проаналізувати модальні значення показників майбутнього часу у досліджуваних мовах.

Об'єктом дослідження є насамперед такі дієслівні форми і конструкції, які у рамках описових граматикизованих мов прийнято називати показниками майбутнього часу. Однак у низці випадків до аналізу залучаються й інші граматичні та неграматичні засоби, що слугують для вираження футуральної та близької до неї семантики (насамперед, це значення футурально-проспективної семантичної зони).

Предметом розгляду є семантичні властивості, властиві зазначеним показникам. Слід зазначити, що розгляду підлягає не лише здатність цих форм до вираження власне майбутнього часу, а й інші, нефутуральні, семантичні компоненти.

Методи дослідження. У процесі роботи застосовувалися такі методи та методики аналізу: 1) компонентний аналіз для синхронного опису ядерних та

периферійних елементів поля майбутнього часу; 2) порівняльно-кількісні підрахунки з метою визначення частотності одиниць-репрезентативів різних засобів вираження футуральності; 3) метод фреймового моделювання, що є базовим для системного представлення мовних одиниць, що виражають категорію футуральності; 4) контекстологічний аналіз, що дозволяє виявити специфіку функціонування мовних засобів у тексті; 5) зіставно-типологічний метод під час виявлення спільних закономірностей та відмінних рис у функціонуванні показників майбутнього часу в англійській та українській мовах; 6) порівняльно-історичний метод для дослідження процесу розвитку майбутнього часу, його основних етапів.

Матеріал для дослідження. У ході виконання випускної кваліфікаційної роботи було відібрано, розкласифіковано та досліджено засоби репрезентації майбутнього часу на матеріалі текстів англійських та українських регіональних та загальнонаціональних газет, наукових журналів та періодики різних наукових напрямів, художньої літератури та публіцистики. На основі відібраного матеріалу простежено взаємодію категорій темпоральності, аспектуальності та модальності.

Джерельна база. У якості джерела англійських текстів обрано Британський національний корпус (*БНК, BNC*, англ. *British National Corpus*), розміром у близько 10 мільйонів слів, загальне число текстів якого складає 4054 [BNC]. Корпус охоплює британську англійську кінця ХХ століття, представлений широкою різноманітністю жанрів і задуманий як зразок типової розмовної та письмової британської англійської мови того часу. Україномовний матеріал було відібрано за допомогою корпусу української мови, представленого на лінгвістичному порталі MOVA.info, який охоплює такі розділи: законодавчі тексти, наукові тексти, поетична мова, публіцистика, фольклорні тексти та художня проза [[КУМ](#)].

Доцільність вибору означених корпусів підтверджується висловлюванням Лукащука В. М.: «Доступ до великого обсягу текстів

дозволяє уникнути хибних узагальнень про стан мови, які можуть мати місце при роботі з обмеженим матеріалом. Національні корпуси є не тільки дуже зручним інструментом для пошуку мовного матеріалу, але й предметом нової ідеології вивчення мови, для якої мова і є корпусом» [25, с. 70]. Тож національний корпус – це водночас і база, і інструмент лінгвістичного дослідження, а також обов'язковий формат репрезентації мовного знання і мови.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у здійсненні комплексного багатоаспектного опису всієї сукупності засобів, що використовуються для вираження віднесеності ситуації до плану майбутнього в англійській та українській мовах. У випускній кваліфікаційній роботі детально вивчено особливості вербалізації уявлень про майбутній час та його семантичні різновиди у досліджуваних мовах; описано основні етапи розвитку майбутнього часу; встановлено особливості реалізації граматичних категорії темпоральності, аспектуальності та модальності в англійському та українському дискурсах. Тож результати цього дослідження дозволяють доповнити вивченість футуруму (майбутнього часу) в цілому.

Теоретичне значення дослідження полягає у комплексному типологічно орієнтованому підході до опису грамем майбутнього часу в мовах з різною структурою видо-часових систем, що дозволяє не лише вмістити ці одиниці в існуючі теоретичні уявлення про семантику та особливості функціонування майбутнього часу в мовах світу, але і, певним чином, розширити їх розуміння.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання його результатів у межах курсів з теоретичної граматики англійської та української мов, а також таких загальнолінгвістичних курсів як вступ до мовознавства, аспектологія, теоретична морфологія (граматична семантика). Крім того, порівняльний характер роботи дозволяє використовувати її результати у викладанні англійської та української мов як іноземних.

Апробація результатів дослідження. Різноманітні аспекти, положення та результати роботи обговорювалися на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Modern research in world science» (м. Львів, 29–31 жовтня 2022 р.), I науково-методичному семінарі «Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення» (м. Умань, 23 листопада 2022 р.), V Всеукраїнській студентській науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації» (м. Умань, 17 березня 2023 р.), звітних науково-практичних конференціях викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (м. Умань, травень 2022 р., 2023 р.); на засіданнях кафедри теорії та практики іноземних мов, лабораторії лінгвокультурології та зіставної лінгвістики, зібраннях студентської проблемної групи «Лексичні та граматичні аспекти перекладу» в УДПУ імені Павла Тичини.

Публікації. За результатами дослідження підготовлено та опубліковано *три* наукові публікації:

1. Левчук О. А., Мельник О. В. Вербалізація уявлень про майбутній час та його семантичні різновиди в англійській мові. *Modern research in world science*. Proceedings of the 8nd International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua». Lviv, Ukraine, 2022. Pp. 1115–1119.

2. Левчук О. А., Мельник О. В. Стилiстичні особливості граматичних засобів вираження футурального значення в англійській мові. *Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення* : матеріали I наук.-метод. семінару (Умань, 23 листоп. 2022 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини [та ін.]; [редкол.: О. І. Безлюдний, Т. Л. Годованюк, І. С. Постоленко [та ін.]; відпов. за вип. І. Ю. Гурський]. Умань: Візаві, 2022. С. 46–49.

3. Мельник О. Порівняльний аналіз засобів вираження граматичної категорії виду в англійській та українській мовах. *Сучасні філологічні*

дослідження: традиції та інновації : матеріали V Всеукр. студ. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Умань, 17 бер. 2023 р. Умань : Візаві, 2023. С. 307–310.

Обсяг і структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається з переліку умовних позначень, вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (94 позицій), списку лексикографічних джерел (12 позицій, дві з яких є корпусами англійської та української мов, що охоплюють множинні тексти художньої, наукової літератури та періодичні видання). Загальний обсяг роботи – 93 сторінки, основний зміст викладено на 82 сторінках.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши основні теоретичні погляди на проблематику майбутнього часу в мовних картинах світу, слід відзначити наявність двох основних підходів до її вивчення: з погляду семантики та граматики. Перший передбачає виявлення лінгвістичних засобів, що уможливають референцію до майбутнього часу, незалежно від їхнього статусу у граматичній системі конкретної мови. Другий полягає в аналізі семантичного спектра спеціалізованих граматичних засобів, що використовуються для референції до майбутнього часу. У цьому дослідженні були застосовані обидва підходи: спочатку були проаналізовані основні засоби референції до майбутнього часу в англійській та українській мовах та прийнято рішення щодо їх статусу, далі було розглянуто семантичні особливості виявлених граматичних засобів та їх функціональну взаємодію з іншими одиницями граматичної системи.

Семантична зона футуральності представлена протиставленням значень наміру та передбачення і, хоча граматична нарізно оформленість цих категорій є нетиповою, ця відмінність відіграє важливу роль для процесу граматикизації: вирази зі значенням наміру, набуваючи здатності передавати значення передбачення, мають тенденцію граматикизуватись в показники майбутнього часу. Крім того, релевантними для майбутнього часу можуть бути такі семантичні ознаки як «імедіатність», «епістемічна оцінка», «визначеність часу ситуації» та «запланованість».

Встановлено, що до поняття футуральності дотичними є значення проспектива. Розмежування явищ, що належать до темпоральної (футурум) та аспектуальної (проспектив) семантичних зон, є доволі складним завданням і специфічним у кожній конкретній ситуації.

Розглянувши існуючі в англійській та українській мовах засоби референції до майбутнього часу, як основні можна виділити такі:

– аналітичне утворення *will + Infinitive* (яке також називають простим майбутнім часом), конструкцію *be going to + Infinitive*, рідше форми теперішнього часу, просту та прогресивну, в англійській мові;

– дієслівні форми простого майбутнього часу, складного, складеного, а також форми теперішнього часу в українській мові.

Усі вищезначені засоби досліджувались із погляду здатності до вираження значень наміру та передбачення. У якості параметрів аналізу застосовувались значення особи суб'єкта та контрольованість / неконтрольованість предиката. Діагностичним контекстом для грамеми майбутнього вважалося позначення неконтрольованої ситуації із неволітивним суб'єктом. На підставі аналізу приймалося рішення про те, які з попередньо відібраних засобів вираження футуральної семантики претендують на статус граматичних показників майбутнього часу.

Як засвідчив фактичний матеріал дослідження, вільно вживатись у прототипічних контекстах передбачення здатні утворення *will('ll) + Infinitive* і *be going to / be gonna + Infinitive* в англійській мові та форми майбутнього часу доконаного і недоконаного виду в українській мові. У цьому контексті необхідно відзначити, що кожній парі засобів, що функціонують у межах однієї мови, властиві певні особливості. Так англійські показники майбутнього часу відзначаються вживанням повних та скорочених форм. Аналіз корпусного матеріалу демонструє, що для скорочених форм обох показників майбутнього вживання з першою особою більш частотне, ніж для повних форм. Це можна пояснити особливостями тих умов, у яких функціонують скорочені форми: для них характерне вживання в усному неформальному мовленні, тобто в контексті канонічної комунікативної ситуації, яка за своєю природою егоцентрична. Цей чинник, ймовірно, і пояснює велику кількість прикладів з першою особою.

В українській мові форма майбутнього недоконаного виду може характеризуватись додатковим значенням наміру, що особливо яскраво проявляється при повторенні допоміжного дієслова *буду* (*буду різати, буду бити*). У таких конструкціях форми першої особи зустрічаються частіше, ніж вживання в майбутньому часу одиничного предикату або кількох у формі інфінітива, але об'єднаних допоміжним дієсловом (*буду співати,*

танцювати). Тож можна припустити, що значення наміру вводиться саме допоміжним дієсловом.

Проведений аналіз корпусів англійської та української мов продемонстрував, що форми майбутнього часу доконаного та недоконаного виду розрізняються за своїм походженням. Майбутній час недоконаного виду – первинне майбутнє, доконаного – аспектуальне. Можна припустити, що між цими формами існують відмінності, що не зводяться повністю до існуючої в сучасній лінгвістиці опозиції доконаного / недоконаного виду, а зумовлені їх різним походженням. Англійські конструкції *will* і *be going to + Infinitive* за своїм походженням є первинними грамами майбутнього часу, похідними від певного лексичного джерела. Розвиток із конструкцій з різною семантикою та перебування на різних етапах граматикалізації можуть впливати на відмінності у властивостях та функціонуванні зазначених засобів референції до майбутнього часу.

У роботі досліджено питання, пов'язані зі способами вираження імедіатності, тобто найближчого майбутнього в англійській та українській мовах. В українській мові, якій не властиві спеціалізовані граматичні засоби для диференціації значень імедіатності, це протиставлення може вербалізуватися за допомогою існуючих засобів опозиції доконаного / недоконаного виду у контексті майбутнього часу. Очевидним є те, що майбутній час форм доконаного виду значнішою мірою пристосований до вираження семантики найближчого майбутнього. В англійській мові конструкція зі значенням спрямованості до мети, що містить дієслово з семантикою «йти», демонструє відносно більш високу частотність поєднань із прислівниками, які виражають безпосереднє слідування в часі (наприклад, прислівник «зараз» з референцією до найближчого майбутньому).

Аналіз засобів вираження аспектуальної семантики підтвердив суміжність цієї зони з темпоральною.

В українській мові відсутні спеціалізовані засоби вираження значень підготовчої стадії ситуації, тому референція до них здійснюється в рамках

конструкцій з такими компонентами, як *ось-ось*, *все не*, *ніяк не*. У використанні зазначених конструкцій можна спостерігати певні подібності. Так, у їхньому складі використовуються предикати майбутнього або минулого часу доконаного виду (залежно від часової площини, до якої відноситься конструкція) та вузьке коло предикатів недоконаного виду у формі теперішнього та минулого часів, здебільшого обмежене дієсловами з модальною семантикою (форми майбутнього часу недоконаного виду у межах конструкцій із проспективною семантикою в українській мові не використовуються).

Українським поєднанням із прислівником *ось-ось* відповідають англійські конструкції *be going to / be gonna + Infinitive* та *be about to + Infinitive*. Конструкція *be going to / be gonna + Infinitive* здатна реферувати до майбутнього та часто відповідає формам простого майбутнього часу. Англійській конструкції *be about to + Infinitive*, навпаки, рідко відповідають засоби вираження майбутнього часу.

Категорія модальності в обох досліджуваних мовах виражається модальними дієсловами та модальними структурами, які мають одні і ті ж, або різні значення модальності, причому друга категорія переважає.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні взаємодії категорій темпоральності, аспектуальності та модальності в семантиці теперішнього та минулого часів англійської та української мов, а також у залученні інших мов до порівняльного аналізу.